

УДК 350 (093)

С.В. СОБУР, магістр права, ад’юнкт кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ НОСІЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА

Анотація. Досліджено питання визначення поняття “електронний носій” у контексті електронного документообігу.

Досліджуючи природу електронного документа, науковці доволі часто звертаються до поняття “носій електронного документа”. Використовуючи в процесі дослідження категорії “електронний документ” функціонально-еквівалентний підхід, що полягає в перенесенні на нове правове поняття усталених юридичних конструкцій, дослідники не поширюють його на носій цього документа, тим самим ігноруючи важливу його складову. Оскільки електронний документ має специфічну природу (не матеріальну, а електронну), відповідно й носій електронного документа має свої особливості, що потрібно враховувати при вивченні всіх його складових елементів, у тому числі й носія.

Питання носія традиційного документа ґрунтовно висвітлені в роботах документознавців, серед яких слід відзначити Н.М. Кушнарєнко та Г.М. Швецову-Водку. В межах юридичної науки питання носія електронного документа вивчалось в контексті дослідження правового регулювання електронного документообігу та частково розкрито в роботах Я.О. Карєва, С.І. Семілетова, О.В. Ткачєва, Р.О. Халікова, А.В. Чучковської та Ю.О. Шишаєвої. Незважаючи на ряд проведених досліджень, залишаються невирішеними питання змісту та обсягу поняття “носій електронного документа”.

Метою статті є конкретизація та уточнення поняття “носій електронного документа” та його обсягу, що дозволить зрозуміти сутність електронного документа.

Як слушно зазначає Н.М. Кушнарєнко, “інформація сама по собі не є достатньою ознакою документа. Матеріальна складова документа, тобто його речовинна (фізична) сутність, форма документа, яка забезпечує можливість зберігання та передачі інформації, визначає носій інформації – матеріальний об’єкт, спеціально створений людиною, за допомогою якого можна зберігати та передавати інформацію” [1, с. 49].

Інформація та носій генетично пов’язані, а тому не можна їх розглядати окремо один від одного. Про нерозривний зв’язок між носієм інформації та самою інформацією при визначенні поняття “документ”, у тому числі й “електронний документ”, зазначає в своєму дослідженні Р.О. Халіков. Автор акцентує увагу на тому, що абстрагування від матеріального носія є поспішним; тільки комбінація носія інформації та самої інформації, її змісту та способів закріплення, з якими діюче законодавство пов’язує певні правові наслідки, перетворює носій інформації на документ [2, с. 16]. Важко не погодитися з такою позицією, але, на нашу думку, необхідно зробити деякі уточнення та доповнення.

По-перше, не можна ототожнювати носій традиційного документа та носій електронного документа: за своїми функціями (передачі інформації в часі та просторі) вони ідентичні, але за природою та конструкцією – різні.

По-друге, характерною особливістю електронного документа є те, що він не має “жорсткого” зв’язку з носієм і може легко бути перенесений на інший носій без втрати або зміни юридичної сили, адже законом прямо передбачено, що всі реалізації електронного документа є оригіналами. Розглянемо детальніше поняття “носій інформації”.

Згідно з тлумачним словником термін “носій даних” – це фізичне тіло або середовище,

що використовується для запису і збереження інформації в системах автоматичної або автоматизованої обробки інформації [3, с. 466].

В процесі дослідження поняття “носій електронного документа”, як і у випадку з поняттям “електронний документ”, доводиться звертатися до загального поняття – “носій документа”. Науковці мають різні погляди з цього приводу. Дехто пропонує ввести поняття “матеріальний носій документованої інформації”. Серед них – російський дослідник А.В. Ткачов, який пропонує таке визначення: “матеріальний носій документованої інформації (документа) – матеріальний носій інформації, у тому числі фізичне поле, в якому інформація відображена у вигляді символів і сигналів та містить реквізити, що дозволяють ідентифікувати дану інформацію” [4, с. 15].

Спірним виступає твердження ніби матеріальний носій повинен містити “реквізити, що дозволяють ідентифікувати дану інформацію”. На нашу думку, реквізити органічно поєднуються із відомостями, які складають зміст документа та в сукупності є інформаційною складовою документа. Це дозволяє віднести документ до певного виду. Матеріальний носій же виконує, так би мовити, “транспортну” функцію, тобто призначений для передачі та зберігання інформації. Тому включення реквізитів до поняття носія інформації, на нашу думку, необґрунтоване та зайве.

О.Ю. Шишаєва пропонує схоже визначення: “Матеріальний носій документованої інформації (документа) – матеріальні об’єкти, у тому числі фізичні поля, в яких інформація знаходить своє відображення у вигляді символів, образів, сигналів, технічних рішень та процесів” [5, с. 14].

Дещо іншої позиції дотримується Я.О. Карєв. Він пропонує визначення поняття “носій документа”, під яким слід розуміти носій, у тому числі, фізичне поле, який містить у собі інформацію, що встановлює або засвідчує юридичні факти, та здатний зберігати її протягом достатньо довгого періоду часу [6, с. 17]. Автор наголошує, що використання поняття “матеріальний носій” недоцільне, оскільки всі об’єкти навколишнього світу матеріальні, а тому вживання слова матеріальний в даній категорії невиправдане.

Як бачимо, у запропонованій дефініції Я.О. Карєва увага акцентована на здатності носія зберігати інформацію протягом “достатньо довгого періоду часу”. Але незрозуміло, за якими критеріями визначається вказаний період часу.

Як відомо, документи залежно від строку зберігання поділяються на: документи постійного зберігання; документи тривалого зберігання (понад 10 років); документи тимчасового зберігання (до 10 років) [7, с. 17; 8, с. 70].

Для кожного виду документа передбачені конкретні строки зберігання, які визначаються підзаконними актами [9]. Виходячи з цього, носій документа повинен забезпечувати можливість зберігання протягом визначеного строку. Але в процесі багаторазового використання носії з часом зношуються та піддаються старінню, як фізичному так і моральному. Тому законодавством передбачені процедури зміни носія документа з метою його збереження. Національне законодавство містить норми, які передбачають таку можливість як для документів на паперових носіях, так і для електронних.

Згідно з ч. 3 ст. 13 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг”: “У разі неможливості зберігання електронних документів на електронних носіях інформації протягом строку, встановленого законодавством для відповідних документів на папері, суб’єкти електронного документообігу повинні вживати заходів щодо дублювання документів на кількох електронних носіях інформації та здійснювати їх періодичне копіювання відповідно до порядку обліку та копіювання документів, встановленого законодавством”. У разі неможливості виконання зазначених вимог електронні документи повинні зберігатися у вигляді копії документа на папері. Таким чином, здат-

ність зберігати інформацію протягом певного часу не є визначальною і необхідною ознакою її носія, тому включати її у визначення “носій документа” недоцільно.

У вітчизняному законодавстві також відсутній єдиний підхід до розуміння поняття “носій інформації”. В національних нормативно-правових актах містяться різні формулювання для позначення об’єктів, які відображають зміст того чи іншого документа, а саме: *носій інформації* [10], *матеріальний носій* [11], *магнітний носій* [12], *електронний носій* [13]. При цьому поняття “носій інформації” розкривається в підзаконному акті як “фізичне тіло, яке використовується під час запису для збереження в ньому або на його поверхні сигналів інформації” [10]. Тут же перераховуються основні типи носіїв інформації: паперовий, механічний; магнітний (магнітна стрічка, магнітний диск, магнітний домен), фототермічний, твердотільний накопичувачі.

В Державному стандарті 2732:2004 вживається поняття “носій документної інформації”, який трактується як матеріальний об’єкт, основна функція якого – зберігати та передавати документну (документовану) інформацію [14, с. 3].

З аналізу наведених доктринальних та законодавчих визначень зрозуміло, що основними функціями носія є передачі та зберігання інформації незалежно від її змісту. Тобто й носій електронного документа повинен виконувати вказані функції, але необхідно враховувати особливості, пов’язані зі специфічною природою електронних документів.

Однією з особливостей електронного документа є можливість його передачі каналами зв’язку. На відміну від традиційних документів, ця передача може відбуватися не лише шляхом пересилання матеріального носія, а й шляхом передачі каналами зв’язку (у вигляді сигналів) його безпосереднього змісту, включаючи реквізити. Отже, з моменту надсилання електронного документа і до моменту його збереження на іншому носіїві, він існує у вигляді сигналів, тобто його носієм є електронне середовище.

Деякі автори займають протилежну позицію і вважають, що не можна поширювати поняття “документ” на фізичні поля. Так, С.І. Семілетов стверджує, що: “...фізичні сигнальні поля несуть (передають) змістову інформацію документа, але власне документом не є і не можуть бути, оскільки не відповідають основній ознаці документа. Інформація, що приймається та виділяється з таких сигналів може стати документом тільки після її повного запису (фіксації) в будь-якій статичній формі подання” [15, с. 98]. Насправді ж мова йде про те, що фізичне поле та сигнали є носієм електронного документа, а не власне електронним документом. Враховуючи позицію законодавця щодо можливості візуалізації змісту електронного документа (ст. 5 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг”), вказане твердження не викликає заперечень. Адже після отримання сигналів, які несе в собі електронний документ, за допомогою засобів електронно-обчислювальної техніки відбувається візуалізація його змісту, тобто перетворення у форму, придатну для сприймання його змісту людиною.

Ще аргументом на користь позиції щодо включення в поняття носія інформації фізичних полів є зміст ст. 1 Закону України “Про державну таємницю” в якій міститься поняття “матеріальні носії секретної інформації”. Під зазначеним розуміються матеріальні об’єкти, в тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо. Отже, поняття носія електронного документа охоплює не тільки об’єкти, на яких він зберігається, а й електронне середовище, в якому він поширюється.

Друга функція носія – зберігання інформації в часі та просторі. Електронні документи можуть зберігатися на будь-якому носіїві, конструкція якого дозволяє зберігати інформацію в електронній формі. Для позначення таких носіїв у науковій літературі та законодавстві вживається поняття “електронні носії”.

Носій електронного документа є його невід’ємною складовою та характерною рисою, тому більшість дослідників включають його до складу поняття “електронний документ”. Але, вживаючи вказане поняття, автори рідко вдаються до розкриття його змісту і обмежуються лише перерахуванням видів електронних носіїв. Наприклад, О.В. Танімов зазначає, що: “...із впровадженням нових інформаційних технологій замість паперу як матеріальні носії почали використовувати електронні носії – магнітні та оптичні диски, електричні коливання, електромагнітні хвилі” [16].

У вітчизняному законодавстві також вживається термін “електронні носії”. Так, в ч. 1 ст. 13 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” зазначено: “Суб’єкти електронного документообігу повинні зберігати електронні документи на електронних носіях інформації...”. Поняття “електронні носії” не конкретизується, а знову ж таки розкривається шляхом перелічення прикладів таких носіїв. В одному з підзаконних актів знаходимо таке словосполучення: “...електронних носіїв інформації (накопичувачі на твердих та/або гнучких магнітних дисках, оптичні диски тощо)” [17]. У той же час у ст. 2 Закону України “Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп’ютерних програм, баз даних” поняття “матеріальний носій” тлумачиться як кіноплівка, магнітна плівка чи магнітний диск, диск для лазерних систем зчитування тощо [18]. Таким чином, законодавець розглядає поняття “матеріальні носії” як більш широке та включає до його змісту поняття “електронні носії”.

В Рішенні Держкомархіву “Про Основні правила роботи державних архівів” зазначено, що одиницею зберігання документів зі спеціальними носіями є один фізично відокремлений носій інформації: магнітна стрічка, диск, дискета – для електронних документів [19]. Зрозуміло, що для запису та зберігання електронних документів використовуються носії, які дозволяють записувати інформацію в електронній формі. На сьогодні до таких носіїв слід віднести: магнітні, оптичні та магнітооптичні носії інформації. Можливо, з часом будуть винайдені й інші способи запису інформації, відповідно з’являться нові види носіїв інформації. Але це вже питання класифікації.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що слід погодитися з позицією Я.О. Карева про недоцільність вживання поняття “матеріальний носій” по відношенню до електронних документів. Більш доцільним є вживання поняття “електронний носій”. Це обумовлено специфічністю електронних документів, тим більше що вказаний термін вже закріплено на законодавчому рівні в спеціальному законі.

Виходячи з позиції про дві основні функції носія інформації під електронними носіями, на нашу думку, слід розуміти носії інформації, у тому числі фізичні поля, призначені для запису, зберігання та передачі інформації в електронній формі.

Використана література

1. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : учебник. / Н.Н. Кушнарєнко. – (7-е изд., стер.). – К. : Знання, 2006. – 459 с. – (Высшее образование XXI века).
2. Халиков Р.О. Правовой режим электронного документа : Вопросы использования электронной цифровой подписи : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право” / Р.О. Халиков. – Казань, 2006. – 28 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови : 60000 слів ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД “Школа”, 2007. – 832 с.
4. Ткачев А.В. Правовой статус компьютерных документов : Основные характеристики / А.В. Ткачев. – Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова; Юридический факультет. – М. : Городец, 2000. – 95 с. – (Библиогр. в подстроч. примечаниях).

5. Шишаева Е.Ю. Правовое регулирование использования электронного документа в предпринимательской деятельности : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право” / Е.Ю. Шишаева. – М., 2005. – 26 с.
6. Карев Я. А. Правовое регулирование использования электронных документов в договорных отношениях : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право” / Я.А. Карев. – М., 2005. – 34 с.
7. Корж А. Документація : право ділової сфери : навч. посібник / А. Корж. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 240 с.
8. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник / А. В. Красницька. – (2-е вид., допов. і переробл.). – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 500 с.
9. Про затвердження Переліку типових документів : Наказ Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України від 20.07.1998 р. № 41 // Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ АПрН України. – К., 2008.
10. Про затвердження Порядку збирання та практичного використання інформації бортових систем реєстрації на підприємствах цивільної авіації України : Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 14.11.2005 р. № 850 // Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ АПрН України. – К., 2008.
11. Про державну таємницю : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.
12. Про затвердження Положення про міжбанківські розрахунки в Україні : Постанова Правління Національного Банку України від 08.10.1998 р. № 414 // Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ АПрН України. – К., 2008.
13. Про подання електронної податкової звітності : Наказ Державної податкової адміністрації України від 10.04.2008 р. № 233 // Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ АПрН України. – К., 2008.
14. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732:2004. – (Чинний від 2005-07-01). – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 36 с. – (Національний стандарт України).
15. Семилетов С.И. Электронный документ как продукт технологического процесса документирования информации и объект правового регулирования // Государство и право. – 2003. – № 1. – С. 92-102.
16. Танимов О.В. Электронный документ и электронная цифровая подпись как юридические фикции // Информационное право. – 2005. – № 3. – Режим доступа: [//www.infolaw.u/lib/2005-3-e-doc-and-e-sign](http://www.infolaw.u/lib/2005-3-e-doc-and-e-sign)
17. Про затвердження Положення про Реєстр інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем органів виконавчої влади, а також підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2005 р. № 688 // Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ АПрН України. – К., 2008.
18. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп’ютерних програм, баз даних : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 24. – Ст. 183.
19. Про Основні правила роботи державних архівів України : Рішення Колегії Державного комітету архівів України від 03.02.2004 р. // Бібліотека баз даних і знань у галузі держави і права : ППС “Законодавство” / НДЦПІ АПрН України. – К., 2008.